

Bölcsészettudományi
Kutatóközpont
Történettudományi
Intézet

Árpád-ház Program

Scientia et fidalitate

„Hadak útján”

A népvándorlaskor fiatal kutatóinak
XXIX. konferenciája

29th Conference of Young Scholars on the Migration Period

Absztraktkötet

Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia

A PPKE BTK Régészettudományi Intézetének kiadványai

Archaeological Studies of PPCU Institute of Archaeology

Volume 15

Bölcészettudományi Kutatóközpont

Magyar Őstörténeti Témacsoport Kiadványok

Volume 6

Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia
A PPKE BTK Régészettudományi Intézetének kiadványai
Archaeological Studies of PPCU Institute of Archaeology

Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Magyar Őstörténeti Témacsoport Kiadványok

Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia
Nemzetközi szerkesztőbizottság /
International Advisory Board

Heinrich Härke
Eberhard Karls Universität (Tübingen, D)

Oleksiy V. Komar
Institute of Archaeology of NUAS (Kiev, Ua)

Abdulkarim Maamoun
Damascus University (Damascus, Syr)

Denys Pringle
Cardiff University (Cardiff, UK)

Dmitry A. Stashenkov
Samara Regional Historical Museum (Samara, Ru)

BTK MŐT
sorozatszerkesztők

Fodor Pál
BTK
főigazgató

Vásáry István
BTK MŐT
elnök

„HADAK ÚTJÁN”
A NÉPVÁNDORLÁSKOR
FIATAL KUTATÓINAK
XXIX. KONFERENCIÁJA

Budapest, 2019. november 15–16.

29TH CONFERENCE OF YOUNG SCHOLARS
ON THE MIGRATION PERIOD

November 15-16, 2019, Budapest

Absztraktkötet

Szerkesztők

SUDÁR BALÁZS – TÜRK ATTILA

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Régészettudományi Intézet

Martin Opitz Kiadó

Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Magyar Őstörténeti Témacsoport

BUDAPEST 2019

PÁZMÁNY PÉTER
KATOLIKUS EGYETEM

A kötet a

Árpád-ház Program
támogatásával valósult meg

Bölcsészettudományi
Kutatóközpont

A kötet az Árpád-ház Program támogatásával készült
(IV.1. Keleti örökség – Keleti kapcsolatok. Írott források és kiadványok
IV.2. Az Árpád-ház elődeinek keleti kapcsolatrendszere)

A kötet szerkesztése az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

Munkatársak

Ambrus Edit – Budai Dániel – Füredi Ágnes

© szerzők

© Bölcsészettudományi Kutatóközpont Magyar Őstörténeti Témacsoport

© Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészet és Társadalomtudományi Kar, Régészettudományi Intézet

© Martin Opitz Kiadó

ISBN 978-963-9987-57-9

HU-ISSN 2064-8162

Minden jog fenntartva. Jelen könyvet, illetve annak részeit tilos reprodukálni, adatrögzítő rendszerben tárolni, bármilyen formában vagy eszközzel – elektronikus úton vagy más módon – közölni a kiadó engedélye nélkül.

Kiadja:

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Magyar Őstörténeti Témacsoport –
Martin Opitz Kiadó – PPKE BTK Régészettudományi Intézet

Nyomda: Pauker Nyomdaipari Kft.

TARTALOM

VITALIE SINICA – NICOLAI TELNOV – MAKSYM KVITNYTSKYI: Венгерские памятники IX – первой половины X в. в Северо-Западном Причерноморье – Archaeological sites of the Subbotsy horizon (legacy of the 'Etelkoz') in the Northwest Black Sea Region (9–10 th cc.).....	7
ZÁGORHIDI CZIGÁNY BERTALAN – IGOR PROHNENKO – TARAS VERBA – OLEG FJODOROV – TÜRK ATTILA: Honfoglalás kori magyar jellegű sír Rovanci (Ua) határából. Adatok a 10. századi veretes készenléti íjtartó tegezék kelet-európai elterjedéséhez	11
BALOGH BODOR TEKLA: Gömborcsüngős fülbevalók a 10. századi Kárpát-medencében és kelet-európai kapcsolatrendszerük.....	18
POLÓNYSI EMESE – TÜRK ATTILA: A Kárpát-medence 10. századi lemezes hajfonatkorongjainak klasszifikációja és a hajfonat díszítésének kora középkori kelet-európai kapcsolatrendszere	20
HARANGI FLÓRIÁN – E. NAGY KATALIN – BERTA NORBERT – TÜRK ATTILA: Honfoglalás kori temető Derecske határából. Adatok a 10. századi magyar külkapcsolatok kérdéséhez az import selyemleletek kapcsán	30
FLESCH MÁRTON – STROHMAYER ÁDÁM – TÜRK ATTILA: A honfoglalás kori tegezöv egy új rekonstrukciója a karosi II/52. sír íjászfelszerelésének átdolgozása és keleti analógiák nyomán.....	34
B. SZABÓ JÁNOS: Honfoglalás anatómia: Anonymus honfoglalás történetének e gy eddig ismeretlen keleti párhuzama	42
FEHÉR BENECSE: Modern filológiai teendők a magyar őstörténet középgörög forrásai körül	43
KÁPOLNÁS OLIVÉR: A magyar eredetmonda szerkezetének mongol és mandzsu párhuzamai.....	45
SUDÁR BALÁZS: Madzsarok Anatóliában: kora újkori magyar bevándorlók vagy nomád törökök?.....	47
SZEBENYI TAMÁS: Megjegyzések a szarmata Barbaricum pecsételt kerámiájához az újabb Pest megyei leletek kapcsán.....	49
MASEK ZSÓFIA – SERLEGI GÁBOR – VÁGVÖLGYI BENECSE: A jászalsószentgyörgyi késő szarmata – hun kori halomsíros temető újraértékelése	51
PIROS RÉKA ÁGNES – MOZGAI VIKTÓRIA – BAJNÓCZI BERNADETT: Hun kori lószerszámos leletegyüttesek roncsolásmentes archeometriai vizsgálatának új eredményei	53
MOZGAI VIKTÓRIA – HORVÁTH ESZTER – BAJNÓCZI BERNADETT: Archeometriai vizsgálatok 5. századi gránát- és niellóberakásos aranyozott ezüst övcsatokon.....	54
PROHÁSZKA PÉTER: Aranyérmek késő római és kora népvándorlás kori sírokban	55
RÁCZ RITA: Kronológiai kérdések, külkapcsolatok, viselet Újabb megfigyelések a jutasi 196. sír és a langobard továbbélés kérdésében, a női viselet tükrében.....	57
ZÁGORHIDI CZIGÁNY BERTALAN – KENÉZ ÁRPÁD – TÜRK ATTILA: Tiszakürt–Sziki-Kisföldek 32. objektum honfoglalás kori sír. Adatok a 10. századi hurkos végű bronzdrótok értékeléséhez, valamint a lovaglóostorok és fémszerelések faedények elkülönítéséhez a korszak hagyatékában.....	59
JANCSIK BALÁZS – GULYÁS ANDRÁS – STROHMAYER ÁDÁM – SZIGETI JUDIT – TÜRK ATTILA: A Jászság honfoglalás kori régészeti kutatásának új eredményei. Adatok a 10. századi poncolt süvegsúcsok és a csövecskés merevítésű tarsolyok elterjedéséhez	68

LANGER DÁNIEL – LÖRINCZY GÁBOR – TÜRK ATTILA: Szeged-Szabadkai út, Négyhalom dülő honfoglalás kori leletei. Adatok a 10. századi rozettás lószerszámveretek értékeléséhez és elterjedéséhez az új keleti analógiák fényében	77
TOMPA BALÁZS – ZÁGORHIDI CZIGÁNY BERTALAN: 9–10. századi egyenes pengéjű szablyák és szablamarkolatú kardok a Kárpát-medencében.....	84
TAKÁCS RICHÁRD – PUSZTAI TAMÁS: A Hernád-völgy 10–11. századi településtörténetéhez.....	86
SZÉCSÉNYI-NAGY ANNA – MENDE BALÁZS GUSZTÁV: Mire jó az archeogenetika és hogyan használjuk?	88
CSÁKY VERONIKA – GERBER DÁNIEL – KONCZ ISTVÁN – CSIKY GERGELY – SZEIFERT BEA – EGYED BALÁZS – PAMJAV HOROLMA – MENDE BALÁZS GUSZTÁV – SZÉCSÉNYI-NAGY ANNA – VIDA TIVADAR: Az avar kori elit eredetének és rokoni szerveződésének paleogenetikai vizsgálata.....	92
NÉMETH ENDRE – FEHÉR TIBOR: Az apai vonalú N haplocsoport szerepe a mai baskírok, tatárok és magyarok genetikai kapcsolatrendszerében	95
GERBER DÁNIEL – CSÁKY VERONIKA – MENDE BALÁZS GUSZTÁV – SZEIFERT BEA – EGYED BALÁZS – SZÉCSÉNYI-NAGY ANNA – TÜRK ATTILA: Betekintés az Urál vidéki népességek első évezredbeli genetikai összetételébe	97
SZEIFERT BEA – CSÁKY VERONIKA – GERBER DÁNIEL – EGYED BALÁZS – STÉGMÁR BALÁZS – TÜRK ATTILA – MENDE BALÁZS GUSZTÁV – SZÉCSÉNYI-NAGY ANNA: Korai magyarsággal kapcsolatba hozható oroszországi lelőhelyek csontanyagának archeogenetikai vizsgálata.....	100
MAÁR KITTI – NEPARÁCZKI ENDRE – MARÓTI ZOLTÁN – KALMÁR TIBOR – NAGY ISTVÁN – LATINOVICS DÓRA – KUSTÁR ÁGNES – PÁLFI GYÖRGY – RASKÓ ISTVÁN – TÖRÖK TIBOR: Honfoglalás kori köznépi temetők anyai vonalainak jellemzése, archeogenetikai módszerekkel.....	104
SZÜCS MELINDA: Meroving-kori lovas temetkezések a Dunántúlon.....	106
BEDE ILONA: Lótemetkezés és temetési folyamat elemzése tafonómiai elváltozások megközelítéssel és a funkcionális anatómia segítségével	108
ZBIGNIEW ROBAK: The Early Medieval stronghold Bojná-Valy – a seat of the elites or a garrison?	110
SZÜCSI FRIGYES: „Az ismeretlen ismerős.” Új eredmények a csákberény-orondpusztai avar kori temető kutatásából.....	112
POSZTERELŐADÁSOK	
LIBOR CSILLA: A gyermekek bioarchaeológiai kutatásainak lehetőségei.....	113
GULYÁS GYÖNGYI – GALLINA ZSOLT – TÜRK ATTILA: Újabb régészeti adatok a Duna–Tisza köze honfoglalás kori településtörténetéhez és a 10. századi bolgár–magyar kapcsolatok kérdéséhez egy tázlári sír kapcsán.....	115
A KONFERENCIA ELŐADÓI	122

TISZAKÜRT–SZIKI-KISFÖLDEK 32. OBJEKTUM

HONFOGLALÁS KORI SÍR

Adatok a 10. századi hurkos végű bronzdrótok értékeléséhez, valamint a lovaglóostorok és fémszerelések faedények elkülönítéséhez a korszak hagyatékában

ZÁGORHIDI CZIGÁNY BERTALAN – KENÉZ ÁRPÁD – TÜRK ATTILA

A csontból készült 10. századi madárfejes botvégek értékelése kapcsán ugyan korábban is felmerült, de igazán megalapozottan egy 2010-ben közölt sír kapcsán merült fel a honfoglalás kori régészetben, hogy a 10. századi lószerszámok között lovaglóostort is valószínűsítsünk. A Zsombó határában előkerült temetkezés csavart testű, végein téglalap alakú hurkokban végződő bronzdrótból készült lelete és analógiáinak felgyűjtése nyomán. A rekonstrukciót a tárgy formai kialakítása mellett elsősorban az támasztotta alá, hogy a típus felgyűjtése során valamennyi példány a lószerszámok között került elő. Szintén a lószerszámokkal együtt kerültek elő pontosan ilyen leletek az ÉK bulgáriai kabijuki kurgán alatt feltárt 9. század első felére keltezhető dunai bolgár temetkezésben is. A hátszó irányításában szerepet játszó ostorszerű tárgy pedig igen széles körben kimutatható Eurázsia régészeti és néprajzi hagyatékában. Az utóbbi években a hazai tudományos hagyományörzők el is készítették és az interneten közé is tették a működőképesnek bizonyult honfoglalás kori rekonstrukciót.

Az elképzelés a régészek körében azonban vitát váltott ki és 2018-ban Szalontai Csaba, pusztán az interneten elérhető, képek nélküli szövegvariáns alapján kritikával illette ezt a rekonstrukciós lehetőséget. Észrevételei részben jogosnak tűnnek – elsősorban a hurkok átmérőjét illetően –, azonban érvelése, amely szerint a nomád népek körében ismeretlen eszközzel lenne szó, nem állja meg a helyét. Részben hasonlóan vélekedett Wolf Mária is, amikor a borsodi földvár területén előkerült hasonló lelet bemutatása során további, általa analógiának gondolt drótlelet – sajnos szintén képek nélküli – felsorolásával utasította el az említett rekonstrukciós lehetőséget.

Az ostoralkatrészként rekonstruált csavart testű, végein szögletes hurkokkal ellátott drót lelet tipológiai kritériumainak pontos figyelembe vétele, továbbá a kelet-európai korabeli régészeti és néprajzi párhuzamok elemzése, valamint a tárgy kísérleti régészet módszerével történő újjáalkotása és tesztelése azonban, véleményünk szerint ma már jóval megalapozottabbá teszi a 2010-ben publikált álláspontot. Annak ellenére is, hogy a 2017 nyarán Tiszakürt határában előkerült újabb 10. századi drótlelet további megoldási lehetőséget is felvet.

Mindenekelőtt fontos leszögeznünk, hogy a rövidnyelű lovaglóorkorbácsok mind térben, mind időben széles határok között használatban voltak. A vizsgált kora középkorban nemcsak az eurázsiai sztyepp területén, hanem példának okáért a Baltikum és Skandinávia térségében is. A keleti lovaskultúrákban a ló irányításában fontos szerepet töltött és tölt be ma is. Ugyanakkor a gyakorlati funkciójuk mellett egyfajta jelképes szerepük is lehetett, erről tanúskodnak a fémből készült, csörgőkkel ellátott régészeti leletek az észak- és kelet-európai régióból. A 10. századi magyarság anyagi kultúrájában is felmerült már korábban a korbács szerepe, mégpedig a hosszú csőrű madárfejet ábrázoló faragott agancs/csont botvégződéses esetében. Ezek minden kétséget kizáróan jól illeszkednek a tárgy típus keleti analógiái közé.

A csavart testű, hurkos végű drótalkatrészek lovasfelszereléshez kötését továbbra is indokoltan tarjuk a sírokban dokumentált helyzetük alapján. A rekonstrukción végzett gyakorlati próbák azt igazolták, hogy a hurkos rész sarkos kialakítása nem támasztja alá, hogy ezzel valamilyen szőrt (sörény, fark, haj) rögzítettek, vagy fogtak össze. Természetesen nem is zárhatjuk ki, de ez a szögletes ki-

alakítás mindenképpen valamilyen fa, vagy más kemény anyagból készült maggal rendelkező eszközön nyer igazán értelmet. Szalontai Csaba szerint a szíj korbácsnyélhez való rögzítése „végtelenül” egyszerű folyamat. Azonban azok a lovas népek, akik a mai napig használnak ostorféléket, sosem a legegyszerűbb, hanem inkább a legerősebb-legtartósabb megoldást választják az ostor nyelének és derekának rögzítéséhez, amelyek gyakran bonyolult fonási eljárással kerülnek rögzítésre.

Azonban nagyon hasonló drótos rögzítést találunk a nagyobb erőbehatást elviselő néprajzi mezőgazdasági eszközöknél, a cséphadaróknál. Azt, hogy ezek a kisátmérőjű drótok erős rögzítést is biztosíthatnak, az elkészített lovagló ostor rekonstrukciók lovon történő használata igazolja illetve a cséphadarók igazolják. A rögzítés titka az, hogy a fanyélen kialakított rovátkákba kell a drót hurkait belecavarni a rögzítendő anyaggal együtt, így egy ellentétes irányú erőhatás (ostor, cséphadaró, lógás-csüngés), ami a drótkötést igyekszik szétoldani, lehúzni a nyélről, könnyen kiküszöbölhető. Az elkészített rekonstrukció különösen abban az esetben bizonyult tartósnak, amikor a zárt hurok felül van, a nyél tetején, míg a ráhajtott drótvégű hurok alul. A mérettel kapcsolatos problémafelvetés is áthidalható, hiszen egy vastagabb nyélnél a rovátkák miatt csökken az átmérő. Tévhit, hogy a rövid nyelű ostorok nyele mindig vastag és erős, főként kaukázusi típusok között az egészen vékony nyélfejű változatok is megtalálhatók. A szögletes hurok pedig lehet kör keresztmetszetű nyélen úgy, ha a nyélbe vésett rovátkát szögletesre faragják, vagy egy fanyelet egyik végén ívesre, míg a másikon szögletesre alakítják.

A Kárpát-medence 10. századi csavart testű, hurokos drótleleteinek sorában 2017 nyarán egy újabb példány került elő a 44-es út építésénél Tiszakürt keleti határában, az ELTE Régészettudományi Intézete által végzett ásatáson. A 32. objektum (33. stratszámom nyilvántartott) 10. századi sírban a jobb felkar külső oldalán, a feltehetően nyereg-, vagy kantárveretként meghatározható, többnyire ötszög alakú egyszerű ezüstlemezek között egy csavart testű, összesen három szögletes hurkot magába foglaló drótlelet feküdt. A korábban tárgyalt drótleletektől a hurokszám mellett abban is eltér, hogy egyik végéhez U-alakban meghajlított ezüstlemezke kapcsolódik. Ez utóbbi az eurázsiai kora középkori

régészeti hagyatékban a leggyakrabban faedények peremvereteként ismert és a tiszakürti leletben egy további hasonló tárgy is megfigyelhető. A lemez közepén átütő szegecs mentén az ívelt tárgy belső oldalán a famaradvány konzerválódott. A Kaukázus északi előterében ismert kora középkori alán temetőekben találunk olyan megrepedt faedényeket, amelyeket drótozással fogtak össze. Ilyet leletet ismerünk Moszcsevaja Balka mellett a dargavszki temető 20. számú kamrasíkjából is, továbbá az északi szaltovói területek 8–10. századi hagyatékában. Ezek az adatok lehetővé tették, hogy modellezzük a fatalak repedéseinek dróttal való megerősítését. A tiszakürti példány esetében pedig az a szerencsés helyzet állt elő, hogy a repedés a peremén verettel díszített fatálon a veret mellett keletkezhetett, így azt átfúrva készítették el a javítást. A honfoglalás kori hagyatékban a Dormánd-Hanyi pusztán 6. sírban megfigyelt drótlethez szintén ezüstlemezke kapcsolódik, bár erősen töredékes.

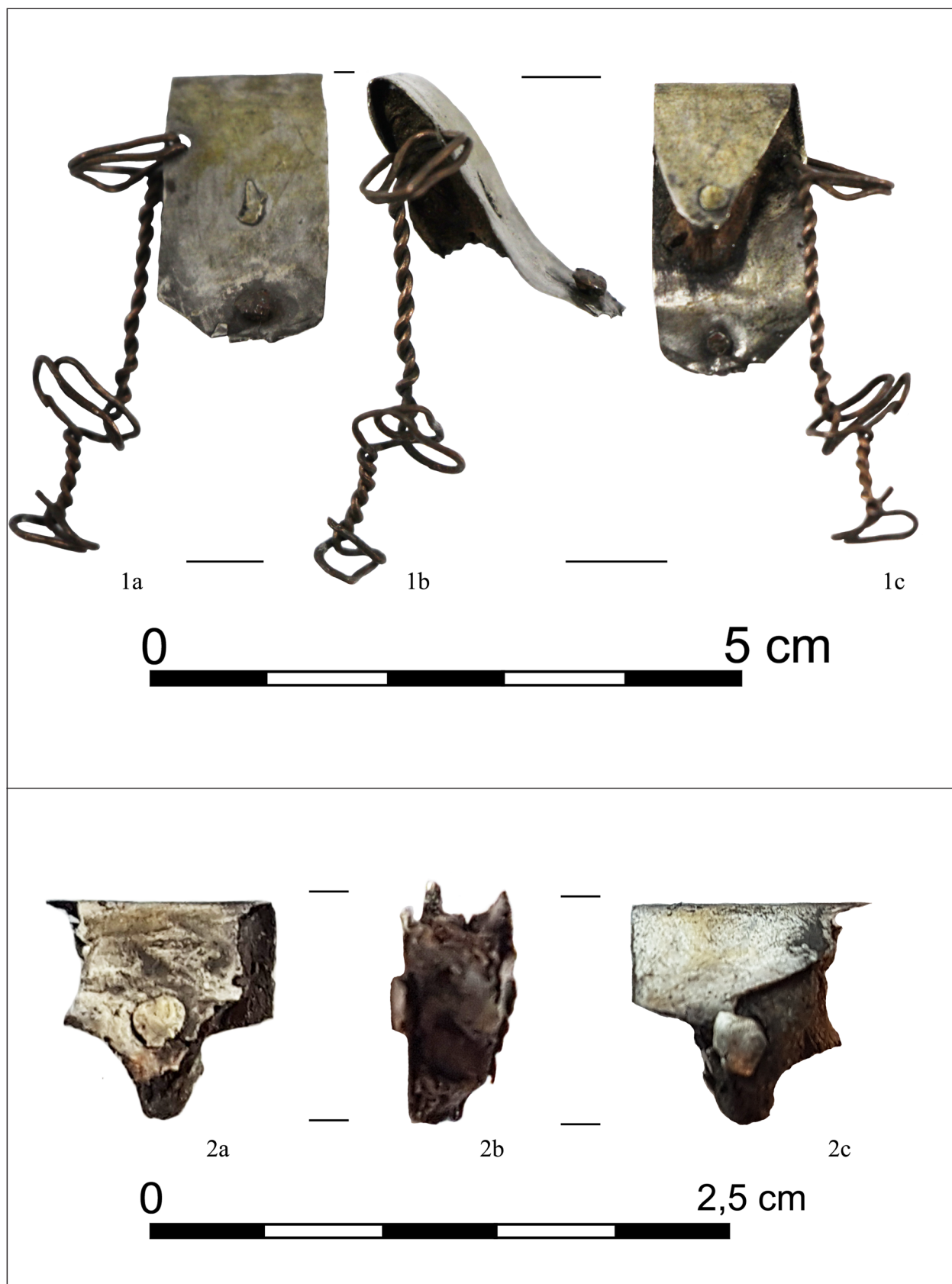
Peremveretes fatalakat pl. korábbi avar, vagy az egykorú északi viking hagyatékból nagy számban ismerünk. A tiszakürti sír esetében azonban a nyereg- vagy nyeregtakaróra rekonstruálható veretek közelsége miatt át kellett gondolni a nyereghez való tartozás kérdését is. A peremveret íve bár igen keskeny, de elvi szinten nem zárható ki, hogy a nyeregkápa peremét fedhette. Nem tartjuk valószínűnek, de teljesen nem is zárhatjuk ki, hogy a nyeregkápa repedését is javíthatták drótozással. A 19. századi néprajzi anyagból is ismerünk ugyanis olyan pásztornyergeket, ahol a nyeregkápa sérüléseit – csere helyett – vasból készült alkatrészek segítségével oldották meg.

Azokban az esetekben, ahol kettőnél több hurok van, vagy ezüsthuzal, inkább a fatalak javítására gondolhatunk, esetleg – szintén viking, illetve bulgáriai analógiák nyomán – késnyelek fa markolatának összefogására. Három hurokkal ellátott drótleletet a szeredi I. temető 15. sírjából, míg sokhurokos változatot a tiszaezslár-bashalmi I. temető 21. sírjából ismerünk. Sajnos ez utóbbiról épp munkánk során derült ki, hogy a lelet nem később veszett el, hanem már múzeumi gyűjteménybe sem került.

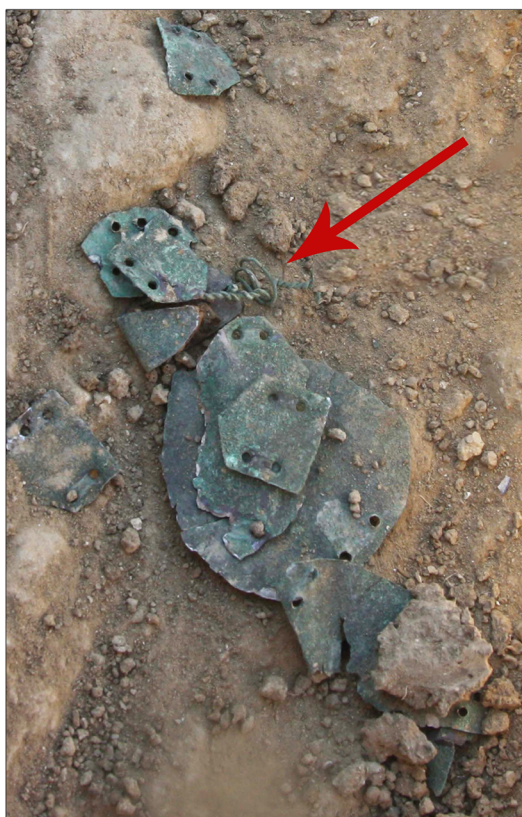
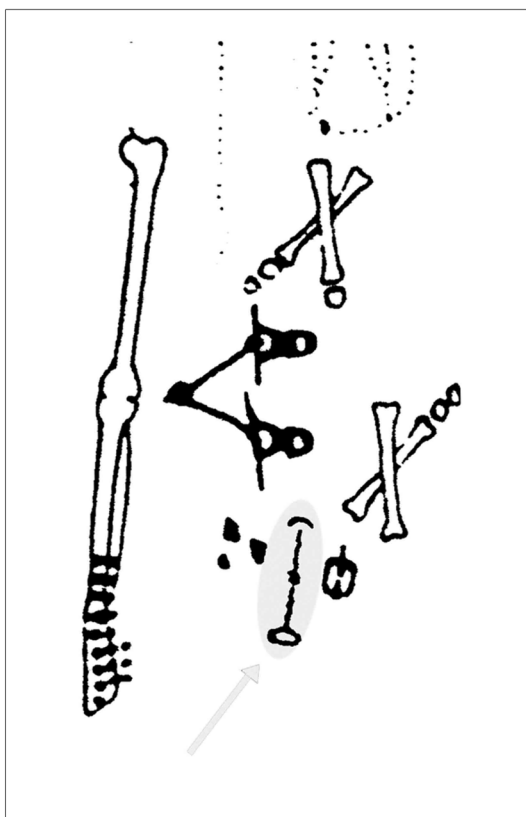
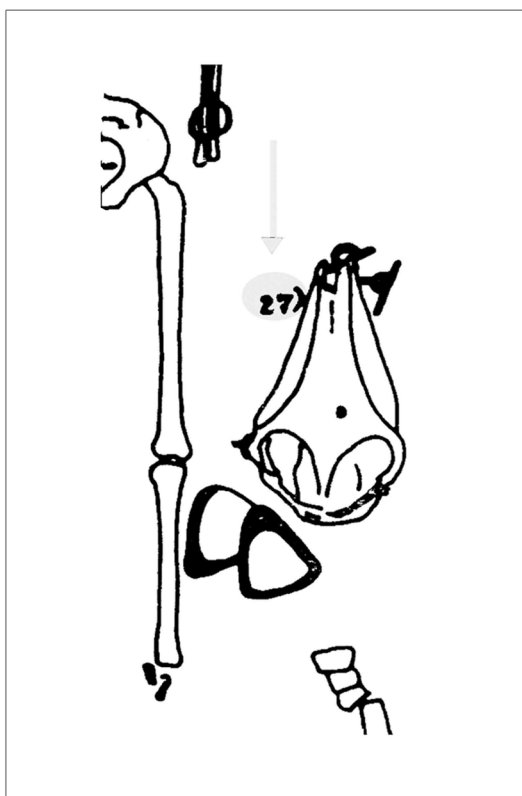
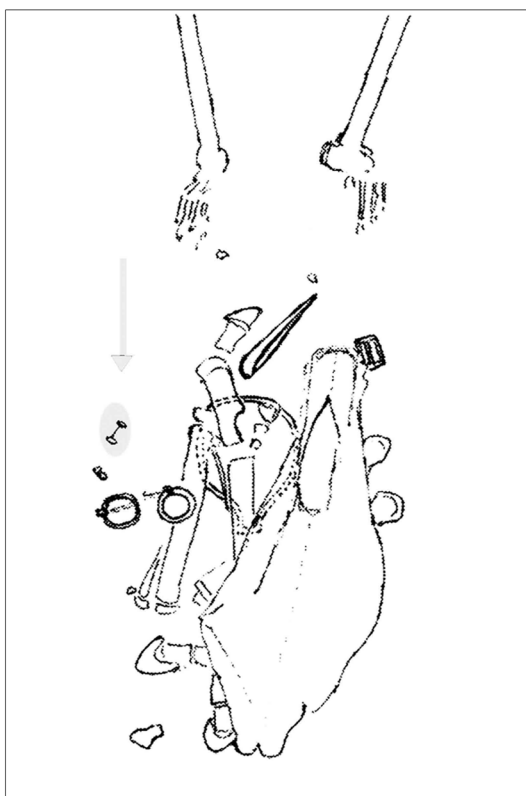
Összefoglalva úgy véljük, hogy a 10. századi drótleletekkel kapcsolatban mind a lovat irányító korbács, mind pedig a fatalak javításának lehetősége elfogadható rekonstrukciós megoldás.

IRODALOM

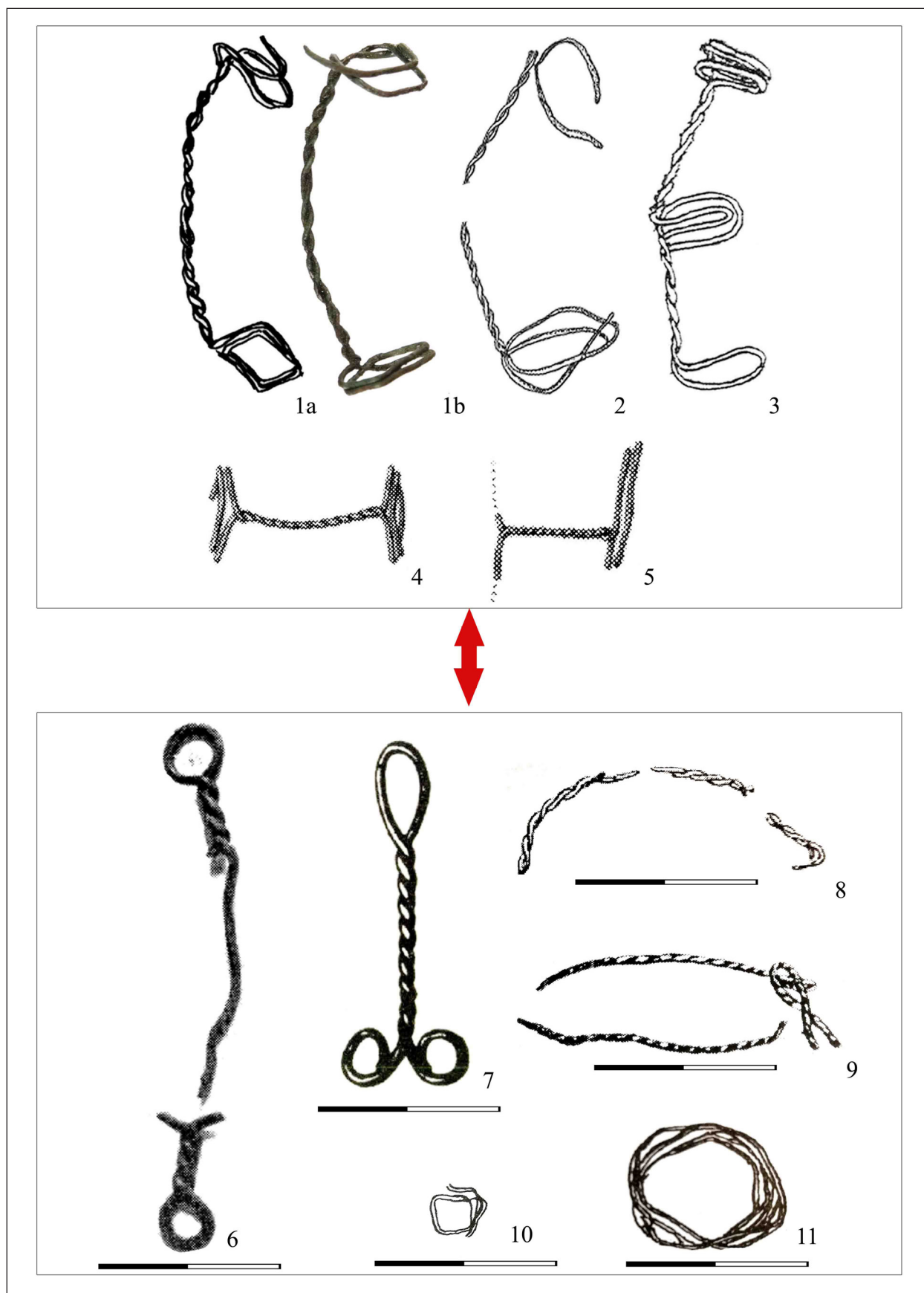
- Bende L. – Lőrinczy G. – Türk A.: Újabb 10. századi sírok a Maros-torkolat Duna-Tisza közti oldaláról. Régészeti adatok egy saltovói párhuzamú tárgyítípus értelmezéséhez és a honfoglalás kori temetkezési szokásokhoz (A unique find with saltovo analogies in the 10th century material of the Carpathian Basin). In: Révész L. – Wolf M. (Szerk.): *A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei. Tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára*. Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről 3. Szeged 2013, 26–68.
- Szalontai Cs.: Újabb avar temető Kiskundorozsma határából. Megjegyzések a hurkos végű csavart bronzdrótok rekonstrukciójához (A new found avar cemetery from the vicinity of Kiskundorozsma. Comments on the reconstruction of loop-ended twisted bronze wires). In: *Sötét Idők Túlélői. A kontinuitás fogalma, kutatásának módszerei az 5–11. századi Kárpát-medence régészetében*. Szerk.: Hága T. – Kolozsi B. *Tempora Obscura* 4. Debrecen 2018, 141–173.
- Wolf M.: Sodrott bronzdrótból készült tárgyak. In: *A borsodi földvár – Egy államalapítás kori megyeszékhelyünk kutatása*. Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről 6. – Borsod-Abaúj-Zemplén megye Régészeti Emlékei 10. Budapest–Miskolc–Szeged 2019, 102–104.
- Бенде, Л. – Лёринци, Г. – Тюрк, А.: Индивидуальный тип предмета в археологическом материале X–XI вв. в Карпатской котловине и его салтовские параллели. In: *Культуры степей Евразии второй половины I тыс. н.э. Вопросы межэтнических контактов и межкультурного взаимодействия*. Ред.: Сташенков, Д. А. – Кочкина, А. Ф. – Кузнецова, Л. В. Самара 2010, 244–254.
- Дзаттиаты, Р. Г.: *Аланские древности Даргавса*. Владикавказ 2014.
- Иерусалимская, А. А.: *Мошевая Балка*. Необычный археологический памятник на северокавказском шелковом пути. Санкт-Петербург 2012.

1. kép. 1–2: Tiszakürt–Sziki-Kisföldek 32. objektum csavart testű hurkos drót és ezüstlemez lelete

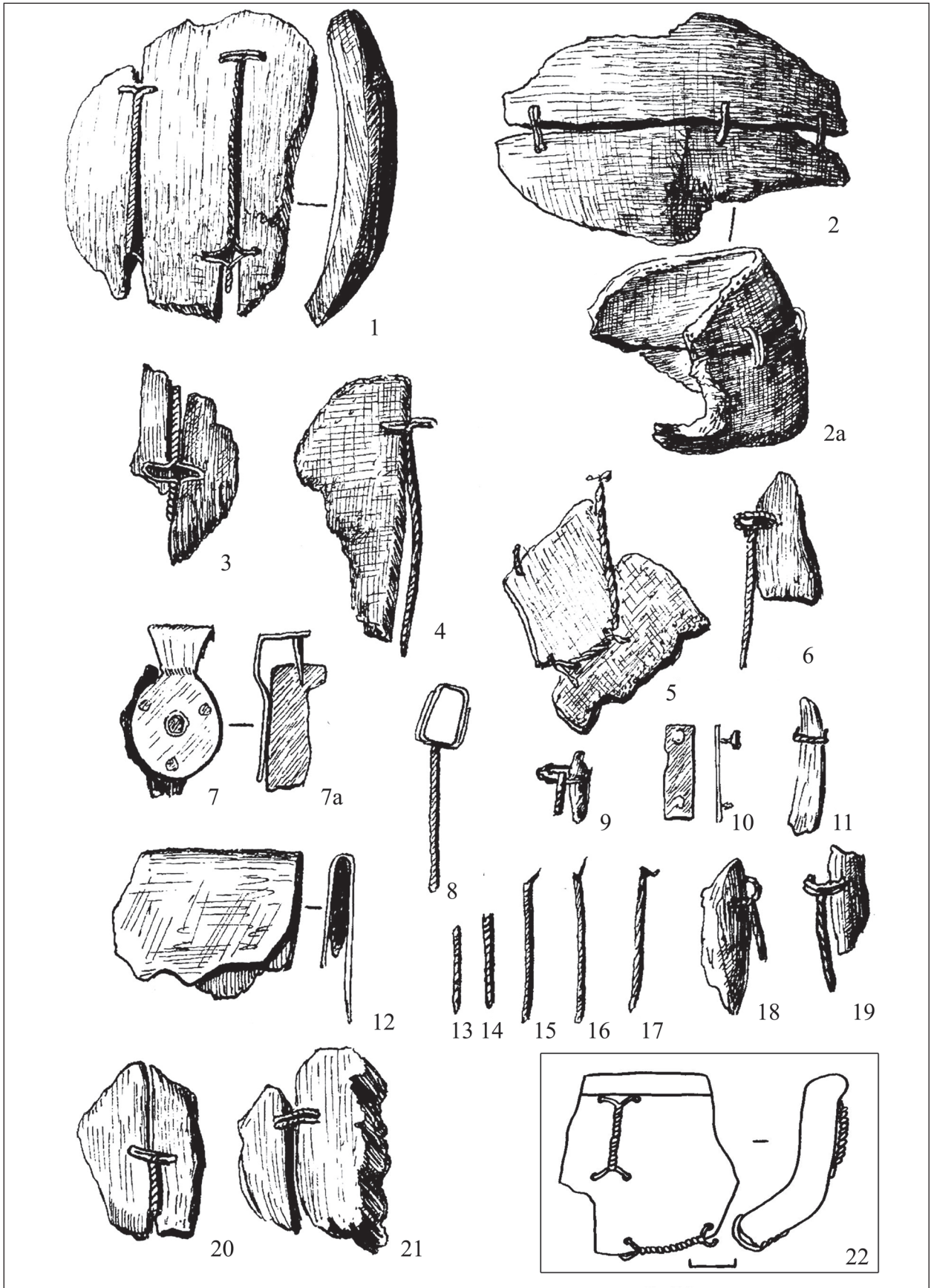
2. kép. 1–4: A honfoglalás kori csavart testű hurkos drótleletek jellegzetes sírban való előfordulási helye

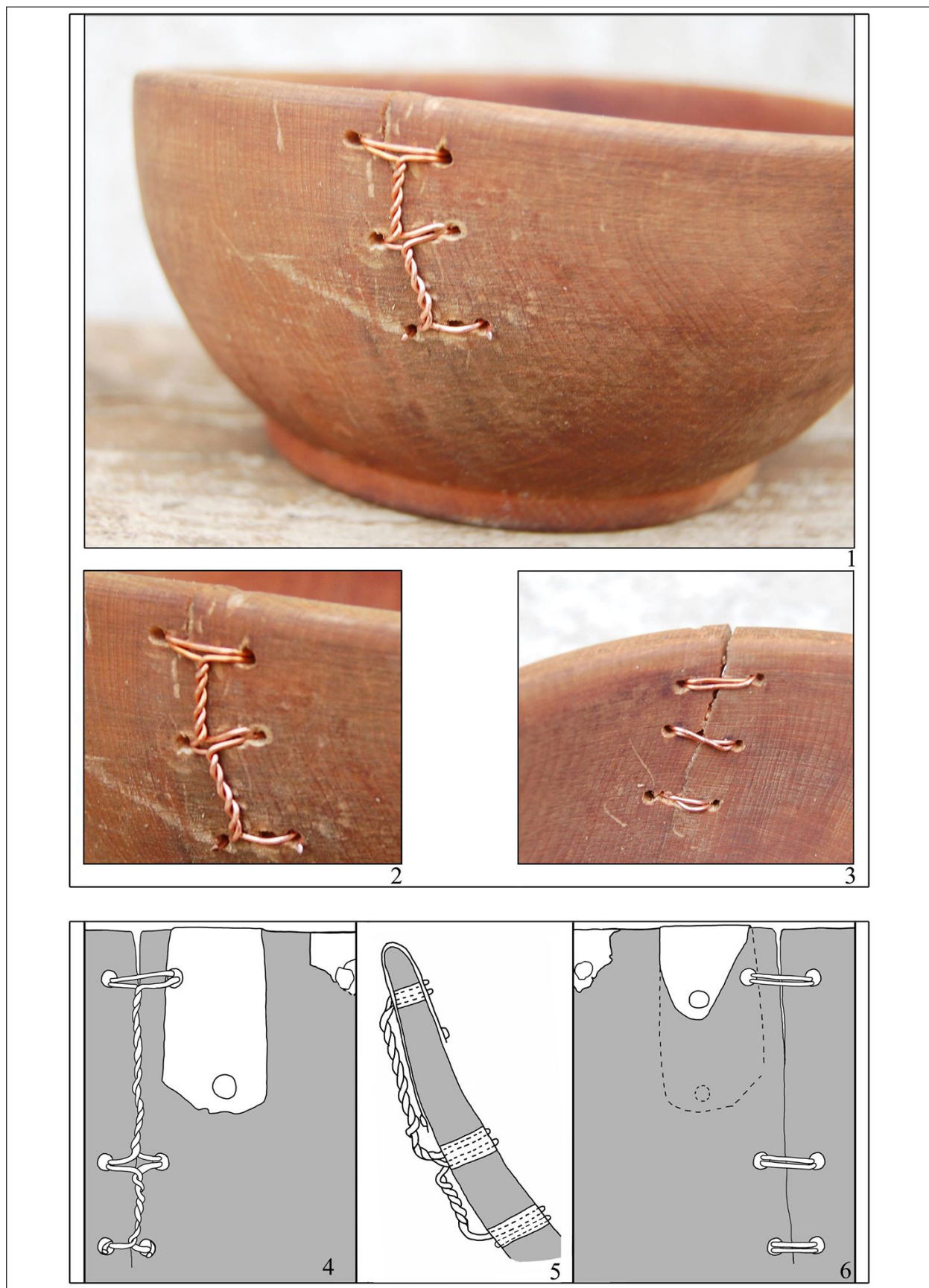
3. kép. Csavart testű hurkos drótleletek (Бенде et al. 2010 nyomán) és további drótleletek (Wolf 2019 nyomán) a Kárpát-medence honfoglalás kori hagyatékában

4. kép. A csavart testű hurkos drótleletek lehetséges szerepe a honfoglalás kori lovaglőstor alkatrészeként
(Kenéz Árpád rekonstrukciója nyomán)

5. kép. Csavart testű hurkos drótleletek a dargavsvi alán temető 20. számú kamrasírjából (Дзаттуаты 2014 nyomán)

6. kép. 1–2: Csavart testű hurkos drótlelet használati rekonstrukciója; 3–4: A Tiszakürt–Sziki-Kisföldek 32. objektum drótleletének feltételezett funkciója (Zágorhidi Czigány Bertalan rekonstrukciója nyomán)